

JAN WILLEM DUYVENDAK

Thuis

In een interview gaf Els Borst, toenmalig minister van VWS, het volgende antwoord op de vraag waarom (ex-)psychiatrische patiënten beter af zijn in een stedelijke omgeving dan in een instelling:

‘Grote steden hebben zo hun voordelen. Ik ben zelf Amsterdamse, ik ken de Zeedijk en de Warmoesstraat, daar gebeurt van alles de hele dag. Je hebt er van die leuke cafés met allerlei leuke types die ook geen werk hebben. Heel kleurrijk allemaal. Het aardige van die plekken is dat het sociale gevoel er nog heerst, zo’n Carmiggeltsfeertje. (...) In de stad, vooral in volksbuurten, gaat men nog met elkaar om’ (Psy 12, november 2000).

Borst verdedigt in het citaat het zogenaamde vermaatschappelijkingsbeleid, de gedachte dat mensen met een fysieke, lichamelijke of psychische handicap en ook zorgbehoevende ouderen beter af zijn met een gewone woning in de stad dan in een instelling op de hei, in de duinen of in de bossen. Beleidsmakers gaan er hierbij vanuit dat zelfstandig wonen in een gewone buurt voor iedereen goed is: wat goed is voor ‘gewone’ burgers is dat evenzeer voor kwetsbare groepen. Wonen in de buurt is het betere thuis, dat wordt afgezet tegen het voormalige tehuis, dat wordt gediskwalificeerd als grootschalig, onpersoonlijk, als niet-gewoon, als van niemand, als een niemandsland. De buurt is een beter, want een gewoon, normaal en zelfs een natuurlijk thuis, zo laat zich aflezen aan de talrijke beleidsnota’s waarin we meer of minder expliciete opvattingen tegenkomen over waar mensen met een handicap ‘beter thuis’ zijn.

Krisisachtige filosofen zullen de kritiek op grote, panoptische instituties herkennen. Ze is immers ook vertolkt door intellectuelen die zich in de jaren zestig en zeventig in het publieke debat mengden: Foucault, Illich en hier ten lande Foudraine en Achterhuis. Met name de laatste bezong de gedachte van autonome individuen die zich los moesten maken van heteronome instituties en professionals. En zoals (te) vaak bij filosofen, gebeurde dit normatief, dogmatisch en weinig empirisch. Gek genoeg laat dat type rigide, niet-empirische filosofie zich in de praktische politiek goed gebruiken. Achterhuis’ platte anti-institutionele en antiprofessionele opvattingen werden maar al te graag door de politiek omarmd. De politiek heeft de kritiek op instituties, welluidend verwoord door de antipsychiatrische beweging en haar voorangangers, zelfs zo geradicaliseerd dat minister Borst ging menen dat de Warmoesstraat een prettige verblijfplaats zou zijn. (Is Dennendal dan overal?)

Ziekmakend

In plaats van zelf zeker te weten waar bepaalde mensen het beste af zijn, zou ik willen pleiten voor een empirisch-filosofisch onderzoeksprogramma waarin we op zoek gaan naar al dan niet geëxpliciteerde opvattingen van ‘thuis’ in allerhande debatten en praktijken. In het vermaatschappelijkingsdebat valt dan meteen op dat anderen – vooral uit de wereld van de volkshuisvesting en de lokale politiek – contraire opvattingen koesteren over de leefbaarheid van ‘gewone wijken’, zoals de door Els Borst zo gewaardeerde volksbuurten. In hun ogen zijn achterstandsbuurten juist broeinesten van desintegratie, waar zich allerlei problemen concentreren. De wijk is in deze visie een poel des verderfs, een concentratieplek van problemen, een jungle. Grote sloop- en nieuwbouwoperaties moeten hier plaats vrij maken voor middengroepen, van wie een positieve impuls wordt verwacht. In de eerste visie is de wijk een veilig thuis voor mensen met een handicap; in de tweede is het er onveilig, conflictueus en letterlijk ziekmakend. In het eerste perspectief is de wijk een ‘gezond milieu’ met hechte netwerken. Van de wijk wordt zelfs ‘genezing’ verwacht, of bescheidener: vooral geen hospitalisering. Aan de wijk worden kwaliteiten toegeschreven – opvang, aandacht, maatschappelijk verkeer, burenccontact – die haaks staan op het tweede beeld: de wilde wijk waarin onveiligheid heerst en sociale banden verbroken zijn. Iets gechargeerd: het beeld van een *kuuroord* staat tegenover dat van een *guur oord*.

Deze tegengestelde manier van kijken naar de wijk is, zacht gezegd, opmerkelijk. Werk aan de wetenschappelijke winkel dus. Hierbij gaat het onder andere om de sociologische vraag of de wijk in de beleving van geëxtramuraliseerden meer correspondeert met het eerste dan wel het tweede beeld. Maar deze botsende blikken vragen ook om een filosofische analyse van de opvattingen van beleidsmakers. Wat zeggen die bijvoorbeeld over de vraag waarom het ‘goed’ zou zijn dat mensen met een handicap zich in de stad thuis gaan voelen? Is dat slechts goed voor henzelf, of hebben de politici ook nog een boodschap voor de samenleving? Nog één keer ex-minister Borst:

‘Extramuralisering heeft tot gevolg dat gekte zichtbaar wordt op straat. Dat is een logisch gevolg van het beleid en dus geen ongewenst neveneffect. Ik vind het ook goed dat het straatbeeld in Nederland niet alleen bepaald wordt door fraai ogende en druk telefonerende maatschappelijk geslaagde types. Dat zou een volstrekt vertekend en wat mij betreft ook heel saai beeld van onze samenleving geven.’

20

Krisis 2005 | 4

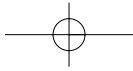
Wie op zoek gaat in de sociale wetenschappen naar theorieën over ‘thuis’ raakt al snel teleurgesteld. *Place attachment* is nog wel een thema dat sociaalgeografen en stadssociologen heeft beziggehouden, maar de veel vollere noties van ergens ‘thuishoren’, je ‘thuisvoelen’ worden bepaald niet op begrip gebracht, noch in de volle empirische betekenis doorgrond. En dat terwijl ze in allerhande debatten en praktijken een grote, zo niet doorslaggevende rol spelen.

Grondrechten

Zo blijkt het analyseren van het (anti)multiculturalismedebat met behulp van ‘thuis’ veel nieuwe inzichten op te leveren. Dat autochtone bewoners nieuwe bewoners soms weinig welkom heten in hun wijk, kan niet voldoende worden verklaard uit het elkaar niet verstaan of uit uiteenlopende gebruiken. Het is ook een strijd om ‘grondrechten’: van wie is deze wijk eigenlijk, wie was hier het eerste thuis? Veel liberale theorieën van verdelende rechtvaardigheid zijn te abstract en miskennen deze ‘thuis’kern, dit grondrechtgevoel. Veel beleidspraktijken rond inburgering daarentegen blijken juist op talloze sluimerende opvattingen over ‘thuis’ gebaseerd. Wanneer denkt minister Verdonk dat iemand zich ergens thuisvoelt? Kan dat niet wanneer mensen een dubbele nationaliteit hebben? Wat is in dat licht de betekenis van *native*? Lijdt Nederland niet aan een vorm van *nativism*? En leeft dit sentiment – zie ook de talloze brandstichtingen in kleine gemeenten na de moord op Theo van Gogh – niet nog sterker op het platteland dan in de stad? (Ik moest eens een lezing houden voor de Bond van Kleine Dorpen in Drenthe. In mijn onnozelheid betoogde ik daar dat het mij toescheen dat ‘het dorp van ons allemaal’ was, net zoals ik een stichting steunde met de naam De wijk is van ons allemaal. Nog nooit heb ik zo’n stormachtige middag meegemaakt; ik had er niets van begrepen. Het dorp was van de dorpsbewoners en van hun kinderen. Als er al werd gebouwd dan was het toch slechts voor hun eigen kroost en niet voor die ‘allochtonen’ uit het westen des lands). Overigens is *nativism* een radicale variant – zich vertalend in *gated communities* en *street nationalism* – van de veel bredere tendens dat mensen zich het meest lijken thuis te voelen in relatief homogene buurten (zolang ze daar op vrijwillige basis bij elkaar gaan wonen). Ook bij deze milde vormen van segregatie laten zich overigens empirisch-filosofische vragen stellen: wat voor thuis biedt een witte wijk, een homobuurt, een *latino community* of een *Chinatown*? Het aardige van deze invalshoek is dat niet iedere vorm van verschil tussen plekken meteen wordt gereduceerd tot een betreuenswaardige vorm van ongelijkheid – zonder blind te zijn voor subtiele vormen van in- en uitsluiting.

Ook de verhouding tussen mannen en vrouwen en de geringe vorderingen in een meer rechtvaardige verdeling van arbeid en zorg kunnen beter worden begrepen als we de uiteenlopende betekenissen onderkennen die mannen en vrouwen – geschematiseerd – aan thuis toekennen. Uit met name Amerikaans onderzoek blijken mannen een heel ander idee van thuis te hebben dan vrouwen. Vrouwen en mannen blijken, *grosso modo*, weliswaar even verbonden met het lokale, maar vrouwen identificeren zich eerder met het huis en de buurt dan met een wijdere gemeenschap; ze hechten zich veel meer dan mannen aan hun eigen huis. Mannen praten daarentegen in royale termen over hun gevoelens van verbondenheid, die dan vooral betrekking blijken te hebben op de hele *community*, een term die zowel in sociale als in territoriale zin kan worden verstaan. Voor heel veel mannen is hun huis niet hun belangrijkste thuis (en dus ligt voor hen het onderscheid tussen ‘privé’ en ‘publiek’ ook anders).

Aandacht voor kwesties van ‘thuis’ is hard nodig. Vanwege de inhoud én vanwege

het type filosofisch onderzoek dat ze impliceren. Het betekent namelijk een specifieke vorm van empirisering van filosofie: het gaat om lokalisering – hoe geïdealiseerd en imaginair de plaatsen vaak ook zijn. Het impliciete ‘thuis’ van filosofieën toont de betekenis die aan plekken en dingen wordt gehecht. Op zoek naar ‘thuis’ betekent dat in iedere tekst de context wordt gezocht. Maar niet als verklaring, laat staan als relativering. We zijn geen sociologen, kom op zeg.

PS Dat we zelfs televisieprogramma’s hebben gekregen die Thuis heten, wat zegt dat?